

mihî sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio atque imitatione, intendisset, atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc fit primum in præceptis meis, ut demonstramus, quem imitetur, atque ita, ut, quæ maxime excellent in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac pene vitiosa, consecrantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiole aliquid est, id fumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est: ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in republica Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causa censetis esse, cur atates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis: ex quorum scriptis, cujusque atatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest.

Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta consent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem atate Thucydides; subtiles, acuti, breves; sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt

hos

hos Critias, Theramenes, Lyfias. Multa Lyfias scripta sunt, nulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Ilocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tanquam ex equo Trojano, * meri principes exierunt; sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.

XXIII. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt: voluntate autem ³³ similes sunt inter sese, & magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, alique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitanda genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit.

Posteaquam, extinctis his omnis eorum memoria sensim obscurata est & evanuit; alia quadam dicendi molliora, ac remissiora genera vixerunt. Inde Demochares, quem ajunt fororis filium fuisse Demosthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, alique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclum, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes perique esse velent.

Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quadam, quæ stylo depascenda est.

Tom. I.

* Meri] Man. innumeri.

³³ Similes sunt & inter sese, & magistri] Gruterus obviæ nimis contendit pro vulgata lectione. & inter sese magistri: sed, quid velit inter sese magistri, nescio. Auctoritate igitur Mss. Cant. Norf. Bod. Bal. Nov. Wag. necnon omnium veterum editionum sic locum asinxi, voluntate autem similes sunt &

G g

Hic

inter sese, & magistri. Hoc sensu: Omnes illi discipuli Ilocratis idem scribendi genus secuti sunt: omnesque Ilocratis, magistri sui, in scribendo similes sunt. Sequitur ergo quod hoc exemplo probare voluit Antonius, eos omnes aliquem, nempe Ilocratem, sibi imitandum proposuisse. idem.

Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptasse arbitror. Tum ille: Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi defunt. ³⁴ Sed tamen ³⁵ ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantum id cumque est, quid facias, judicari potest.

Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quandam, & salem; alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero ³⁶ vester æqualis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi; quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Gossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

XXIV. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium; magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex pe-

³⁴ Sed tamen ne, &c.] Hæc est Antonii sententia. Non tamen sum in scribendo tam negligens, quam dicis. Quemadmodum enim existimor non conficere tabulas, quis tamen a me confici satis probat res mea familiares recte administrata: sic scribendi exercitationem penitus a me non omitti, satis declarat hæc mea, quantumcumque est, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, nisi crebro multumque scri-

bendo, affecturus essem. *Præfatus.*

³⁵ Ne tabulas quidem conficere] Veteres Romani tabulas rei familiaris sue conficere solebant: qui eas non conficerent, suorum rerum negligentes putabantur. De tabulis domesticis Romanorum vide Testin. Aſconii in Lex. Hoffmanni Tom. 4. *Præfatus.*

³⁶ Vester] Lamb. *noſter.*

regnum vetat in murum ascendere: ascendit: hostes repulit: accusatur: nihil est negotii, hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro, tabulæ, testimonia, ³⁶ pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & a causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus; vel perfidia, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere. Ita dum ³⁷ inertia vituperationem, quæ major est, contemunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur; & agere adversarii causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico, atque ejicio. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamque cognovi, sta-

G g 2

tim

³⁶ Pacta, conventa] Lambinus & in hoc loco, & nonnullis aliis similibus comma delevit, & sic legit, *pacta conventa*. Strebæus etiam dicit doctissimos quosdam viros sic olim legisse. Nec aliter Ulpianus in libro juris gentium. *Solemus enim dicere pacta conventa inesse bonæ fidei iudiciis*. Imo hodie inter Polonos *pacta conventa*, nonni-

hil mutato tamen sensu, usitate dicuntur. *Idem.*

³⁷ Inertia] Locus hic Lambinum & alios exercuit, cum non viderent, quomodo inertia vituperatio posset dici major, quam tarditatis. *Inertia* nihil aliud designat, quam artis ignorantiam, quæ in oratore sane est vitium maximum. *Verb.*

tim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur: sive ex crimine causa confert, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis: sive ex liberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quærat, aut quale sit, aut quid vocetur.

XXV. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere. De ficiariis, de beneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti.

Sæpe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, quæritur: ut cum ³⁸ L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rempublicam capefcenti P. Africanus de Tib. Graccho interroganti responderat, iure cæsum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur.

Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in ³⁹ Norbani causa summa contentio. Pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo

³⁸ L. Opimii causam] Anno U. C. DCXXXIII. L. Opimius consul C. Gracchum in tertii tribunatus plebis petitione repulsum, ac vim parantem oppressit. Consulatu perfunctus, a P. Decio tribuno plebis accusatus est majestatis, quod civem indemonstratum occidisset: verum a C. Carbone defensus, frequentibus suffragiis est absolutus, *Levi epitome &c. Præf.*

³⁹ Norbani causa] Anno U. C. DCLX.

C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servillum Cæponem a Cimbris victum seditionis concionibus ultra modum vexasset, reus majestatis a P. Sulpicio Rufe juvene peractus est. Hominis nocentissimi causam suscepit M. Antonius ejus olim quætor, & tum eloquentia sua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra cap. 48. differit Antonius Sulpicianus alloquens. *Idem.*

majestatem imminutam negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendebat.

Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucide breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque superfit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum, & in mentem judicis intrare non potest. Ante enim præterlabitur quam precepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam in scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut nunquam adjudicari poterit, aut ita adjudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum.

Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa.

Iterum

Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quaque res sit, disceptatur, sejungunt. Nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est.

Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem & controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumque sit, aut Quale sit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Graeci adjungunt, Rectene factum sit, totum in eo est, quod, Quale sit, quaerimus.

XXVII. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causae genere, & cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quae defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causa postulat motum, vocemus.

Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies. Una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in re posita, ratione tractantur: ut tabulae, testimonia, pacta, conventa, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatae, decreta, responsa, & reliqua, si quae sunt, quae non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a reis deferuntur. Altera est, quae tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam ingerunt. Quod etsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere;

tamen

tamen & tardi ingenii est rivulos confectari, fontes rerum non videre: & jam aetatis est ususque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quae ad oratorem deferuntur, meditatam nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testes; pro quaestionibus & contra quaestiones; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oporteat. Haec sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maxima: artem quidem, & praecepta duntaxat haecenus requirunt, ut certis dicendi luminibus orientur.

Itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explanationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum haec duo nobis quaerenda sint in causis, primum, quid; deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tamen si artem requirit, tamen prudentiae est pene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam atque conficiam: quantum consequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam solae valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. Haec sunt enim tria numero. Ea vero quemadmodum illustrentur, praesto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustri-

lustriorum arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem atas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audiverim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingenis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantumcumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quantæ sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc singo, ut institui, crearo, alitero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut institui. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, qui procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare⁴⁰ reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & iudicibus⁴¹ cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? Qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse, quos præstare nemo possit: multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas: ut cum reges essent exacti, ut cum tributum potestas esset constituta: illam Norbani seditionem, ex lustu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatum. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam no-

vus,

⁴⁰ Reum consularem] M. Aquilius, qui post servile bellum in Sicilia confectum de repetundis pecuniis causam dixit. Cum iudicem misericordiam implorare nollet, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore discidit, ut honestas cicatrices bello acceptas ostenderet. Quibus

confectis reus absolutus est. Præstus.

⁴¹ Cicatrices adversas] Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur adversas, erantque gloriosa: ut contra adversa inhonesta, utpote in fuga, & tergo accepta. Idem.

vus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de⁴² Cn. Manlii, ⁴³ quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus: Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo diffimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque, te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sunt in causis, reperiantur. Quæ quanquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitantorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quo-

Tom. I. H h b d d i i i n n i a m

⁴² Cn. Manlii] A Cimbris Cn. Manlius & Q. Servilius Cæpio proconsules vieti prælio, castrisque binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calorum ac lixarum quadraginta millia. Livii epitome lib. lxxvii. Ea clades incidit in annum U. C. DCXLIX. Idem.

⁴³ Quid de Q. Regis commiseratione di-

cam?] Antonius in causa Quinti Regis in commiserationem movit iudices: de qua nihil alibi, quod meminerim, legi. Nomen est hic proprium Rex, nec officium comprehendit. Q. Marius Rex consul fuit cum M. Catone Nepote. Auctor est Gell. lib. xiiii. cap. 18. & Plinius lib. xi. cap. 31. Suetonius.

niam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Craffe, libenter assestemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est verus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ⁴⁴ Subactis mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores fetus possit & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

Ac primum naturam causæ videat, quæ nunquam lateret. Factumne sit, quæratur; an, Quale sit; an, Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent quærere:

⁴⁴ Subactio] Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non semel aratus, sed iterum ac tertio proficiscitur potest meliores &

grandiores fructus afferre: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. Præfatus.

re: Interfecit ⁴⁵ Opimius Gracchum. Quid facit causam? quod reipublicæ causa, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, Licueritne ex senatusconsulto, servandæ reipublicæ causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes, atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. Unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, * quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non ex generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quod a multis ar-

H h 23

⁴⁵ Opimius] Anno U. C. DCXXXIII. cisset, liberatus est. Epitome Livii lib. lxi. C. Gracchus seditioso tribunatu actis, cum A-

ventinum armata quoque multitudine occupasset, a L. Opimio consule, ex senatusconsulto vocato ad arma populo, pulsus, interceptus est. Anno consequente, L. Opimius accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indamnatus civem in carcerem con-

Idem. * Quod personis] Lamb. quod propriis nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est: in quo uno illi occupati sunt. Superius vero illud, quod totum est in variorum generis positum, quasi non necessarium sit, nullis præceptis aperiant, ignari.

guitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revolventur.

Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quaratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita.

XXXII. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quaruntur, qualia sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dederit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. Ac, si quid asserti præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernent, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici.

Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ. Sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ & pauca sunt, ut omnes eas, dilig-

diligentes, & memores, & sobrii oratores percursum animo, & prope decantatas habere debeant: nisi forte existimatis, ⁴⁶ a M. Curio causam didicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit, *Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille sit heres*: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse.

XXXIII. Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a dicendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putarem, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, ⁴⁷ debilitati a jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassius aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc

⁴⁶ A. M. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse &c. Verba ea re significant, ob eam causam, ob eam rem. Sic Cicero in l. 4. Tulcul. Disp. c. 38. Ea reque suscipi, quod ita rectum esse videatur. Sic etiam in epist. Bruti ad Atticum: An hoc ipsum ea re facti, quod illi propter amplitudinem omnia iam, utroque deferenda putat? Sed verba istius significationis huic loco non conveniunt; nulla enim ratio, aut causa significatur, cur Crassus multa attulisset. Mss. Bod. legit, & ex re multa unde suscipitur legendum, & ex re multa attulisse. Sic in initio hujus capituli, ea, si ex reis numeres, innumerabilia sunt. Sic in cap. præcedente: Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum istorum disputatione quaratur. Nempe Antonius voluit dice-

re, Crassum non ex ipsa persona Curii, neque ex reo argumenta deproplisse; sed omnia ab homine ad naturam universam quæstionis revulisse. *Periculis.*

⁴⁷ Debilitati a jure cognoscendo. Vox debilitatus, cum sine ablativo casu ponitur, significat nihil aliud, quam fractus, imminutus: sed huic loco parum convenit ista significatio. Antonius paulo supra dixerat; jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent: idemque dicere etiam in hoc loco voluit, loquendi tamen formula variata. Legendum igitur censeo: debilitati metu a jure cognoscendo &c. Sic l. 1. c. 26. simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit. I. mo Mss. Cant. & Wag. exhibent reliquias hujus lectionis, leguntque, debilitati a me a jure cognoscendo. Idem.

nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, desuit, ipse asseret; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba, & a subfelliis, in otium (ut cogitat,) b soliumque 48 contulerit.

Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse a judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scævolarum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, & Pertexæ modo, inquit, Antoni, quod exorsus es. Me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur.

Ac, si verum queritis, quod mihi quidem videatur, (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinio-

a Apte] Vis. Man. acute

b Solium] Vis. Man. Lamb. solitudinemque.

48 Soliumque] Id est, sella, vel lectulus domi positus: de quo Noster lib. 3. c. 33. In solio sedentes &c. Idem.

nem meam) hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & usu pertractata esse possunt: sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est ferve artis animadversio, sive consuetudinis, nosse regiones, 49 intra quas venire debeas, ut pervestigas quod quæras. 50 Ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percullueris, nihil te effugiet, atque omne quod erit in re, occurret, atque incidet.

XXXV. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt.

Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reli-

49 Intra quas venire debeas] Manutius, & Gruterus, intra quas venire, ut sit transitio a venatione ducta. Idem.

50 Ubi eum locum omnem &c.] Familiaris meo Johannes Walker pro eum reponit ratio redditur eorum, quæ jam præcesserant. Idem.

reliquum est arti. Ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam uti sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, ficipiant, de qua copiose & abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaram.

Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: semper existimavi, jucundior, & probabilior huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturis pollicerentur, non admovere aurem, & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summam causam & genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam

sophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit illos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviore, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, ⁵¹ Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ essent, & a se, & ab aliis frequenter auditos. Quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis: nam omnino haud placet*. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse. Ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspensionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio;
Tom. I. I i

⁵¹ Carneadem, & Critolaum, & Diogenem] Legati Romam Athenis missi sunt, uti multam remitti civitati peterent quingentorum talentum, quam fecerat propter Oropi vastationem, Sicyoniis damnantibus, quibus illius cause judicium a Senatu permissum fuerat. Legationis illius tempus mira auctorum diffensione traditur. Gellius, lib. xvii. cap. ult. sub bellum Punicum alterum, illos advenisse refert; ac posteriorem

eorum adventu facit Ennium, quod ego falsum arbitror: si quidem obiit Ennius anno U. C. 586. At Cicero (in Lucullo cap. 45.) legationem illam assignat P. Scipioni & M. Marcello Coss. qui est annus 599. Verum Pausanias in Achaicis sub annum Urbis 603. illos advenisse significat. Persevius, Rat. Temp. lib. iv. cap. 12. Eodem anno Urbis 603. id evenisse putat Casaubonus in Synopsi ad Polyb.

tio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videlicet Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco *διαλεκτική* appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum quo modo verum inveniantur, sed tantum est quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent verumne sit an falsum: & si conjuncte sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi; & genus sermonis affert non liquidum, non fufum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur.

Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quadam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat,

perri-

pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarent in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usi in hoc uno genere, studioque majori. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquila teneatur, sed unde universum flumen * erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonetret, & ea breviter illustret, verbisque definiat.

Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota, quærat, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Car-

I i 2 bo:

* Erumpat] Man. erumpat: ut illi commonetret illustret definiat.

bo: Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt; & majora, paria, minora quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum ⁵² Q. Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: ⁵³ Si omnes, qui republicæ consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberis nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponenda. Jam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te, & aliud quid

⁵² Q. Metellum] Anno U. C. DCLVII. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomen adeptus, quod, ut ait scriptor de Viris Illustribus, patrem Numidicum precibus ac lacrimis assiduè ab exilio revocasset. Qua singulari pietate facilem ad summos honores aditum paravit. *Proffens.*

⁵³ Si omnes, qui Republicæ consulunt] Sentus est: Si illi, qui Remp. adjuvant consiliis, cari esse debent; multo magis Imperatores illi, qui non solum consiliis, sed & aliis rebus, scilicet fortitudine & periculis subeundis, ejus salutem & dignitatem munitur. *Proffens.*

quid quæsisse perspicuum est, quod Tib. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, ⁵⁴ quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis distentisti. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copios & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vestigalibus feriviamus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic: Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

⁵⁵ Hic, parvæ consuetudinis

Causa, mortem hujus tam fert familiariter:

Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem, & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias.

Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatus. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. De quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt.

XLI. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossium, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua cura & cogitatione eruuntur.

Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut

⁵⁴ Quod eam legem] Fighius ad annum Urbis DCXXXIV. ante hæc verba deesse nonnihil suspicatur, sique ex varia manifeste scripturam collicium ledione locum esse restituendum putat: Quod P. Africani necis fo-

cus fuisti, quod C. Graccho dux & auctor repeteudæ per seditiones tribunatus potestatis fuisti, quod eam legem &c. *Proff.*

⁵⁵ Hic, parvæ consuetudinis] Terent. Andr. act. 1. sc. 1.

ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requireret.

Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat; aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas: & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere: relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculos, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam judicio aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illic proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, &

quæ

quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrare. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocacone aliquid dicere. Sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixerò, tum erit denique de disponenda tota oratione querendum.

XLIII. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari adversariorum: animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicit orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, ⁵⁶ vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequere acrius, ut invitus, & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda.

Sed

⁵⁶ Vultus pudoris significatio] Ita legendum puto, deleo comitate post vocem vultus: ut tam vultus, quam pudoris, sit genitivi casus, & regatur a voce significatio. Hæc loquendi formula sæpius ad Ciceronem occurrit: exemplo sit illud in initio Orat. in Pisonem, Janus sentis, quæ sit hominum querela frontis tua? Peracius.

Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratione queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut saluum velint, ⁵⁷ aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut moreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbacionibus.

Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equi-

⁵⁷ Aut metuant, aut spernant] Mss. Bod. Mag. Norf. Pal. quart. quint. & octav. itemque Lambinus, Asc. & editiones Ven. & Mediol. aliterque exhibent, sperant. Recte sane, Lector: vides enim contrarias animi

permotiones sibi invicem opponi, amorem odio, invidiam favori; contraria vero permotio metui est spes. Nec aliter Cicero eas opponit c. 42. hujus libri, aut dolore, aut letitia, aut spe, aut timore. Idem.

equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odoror quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. Si se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex: plus est operis. Sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poeta dicta est *flexanima*, atque *omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ a me divinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclare acta, laudaret. Quæ mehercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, ⁵⁸ digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis, fucisque puerili, ut mihi non solum tu incidere iudicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad stertum, misericordiamque deducatur: nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. Non me-

Tom. I.

K. k

hercule

⁵⁸ Digito denique] Cum tres contracti digiti pollice premuntur, cum digito illo, quo ei nomen est, valet. Fabius, lib. xi. cap. 2. usum, optime Crassum Cicero dicit, explicari Præstus.